

**"TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNI
BOSHQARISH VA KAMAYTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI
(HAMKORBANK ATB FARG'ONA MBXO MISOLIDA)"**

Husanov Sherzod ZikiryoXonovich

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi Biznesni boshqarish
(Master of Business Administration-MBA) Banking 23-02-guruh magistranti*

Annotatsiya: Bugungi kunda jahonda tijorat banklarining kredit portfeli ortib bormoqda. Bu albatta nafaqat banklarga daromad balki muammoli kreditlar hajmining oshishiga olib keladi. Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlarni samarali boshqarish yo'llari yoritib berilgan.

Аннотация: сегодня кредитный портфель коммерческих банков в мире растет. Это обязательно принесет не только доход банкам, но и увеличит объем проблемных кредитов. В этой статье описаны способы эффективного управления проблемными кредитами в коммерческих банках.

Abstract: today, the loan portfolio of commercial banks in the world is growing. This is sure to bring not only income to banks, but also increase the volume of problem loans. This article describes ways to effectively manage problem loans in commercial banks.

Kirish

Muammoli kreditlar(NPL) - bu qarz oluvchi belgilangan muddat davomida rejalashtirilgan to'lovlarni amalga oshirmaganligi sababli to'lanmagan kredit. Ishlamaydigan holatning aniq elementlari kreditning muayyan shartlariga qarab farq qilishi mumkin bo'lsa-da, "to'lovsiz" odatda asosiy qarz yoki foizlarning nol to'lovlari sifatida aniqlanadi.

Belgilangan muddat sanoat va kredit turiga qarab ham farq qiladi. Biroq, odatda, muddat 90 kun yoki 180 kun.

Muammoli kreditlar (NPL) - bu qarz oluvchi majburiyatni bajarmagan va ma'lum vaqt davomida asosiy qarz yoki foizlarni rejalashtirilgan to'lovlarni amalga oshirmagan kredit.

Bank sohasida, agar qarz oluvchi 90 kun o'tgan bo'lsa, tijorat kreditlari muammoli hisoblanadi.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, agar kelajakdagi to'lovlar bilan bog'liq yuqori noaniqlik mavjud bo'lsa, muddati 90 kundan kamroq muddat o'tgan kreditlarni muammoli deb hisoblaydi.

Biroq, NPLlarning standarti yoki ta'rifi yo'q.

Ba'zi banklar kapitalni bo'shatish va/yoki daromad keltiradigan kreditlarni bajarishga e'tibor qaratish uchun boshqa banklar yoki investorlarga NPL sotishni afzal

ko'radilar.

Tahlil va natijalar

Muammoli kredit (NPL) defolt yoki defoltga yaqin deb hisoblanadi. Kredit to'lanmagan bo'lsa, qarzdor uni to'liq to'lash ehtimoli ancha past bo'ladi. Agar qarzdor NPL bo'yicha to'lovlarni qaytadan boshlasa, qarzdor o'tkazib yuborilgan barcha to'lovlarni uddalamagan bo'lsa ham, u qayta ishlaydigan kreditga (RPL) aylanadi. Bank sohasida, agar qarzdor 90 kun ichida foizlar yoki asosiy qarzni nol to'lagan bo'lsa yoki muddati 90 kun o'tgan bo'lsa, tijorat kreditlari muammoli deb hisoblanadi. Iste'mol krediti uchun muddati 180 kun o'tgan bo'lsa, uni NPL sifatida tasniflaydi.

Agar asosiy qarz yoki foizlar to'lanmagan yoki o'tkazib yuborilgan bo'lsa, kredit kechiktirilgan hisoblanadi. Qarz beruvchi kredit shartnomasini buzilgan deb hisoblasa va qarzdor o'z majburiyatlarini bajara olmagan hisoblanadi.

Muammoli kreditlar turlari (NPL)

Qarz bir necha usul bilan muammoli kredit holatiga tushishi mumkin. NPLlarga misollar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 90 kunlik foizlar kapitallashtirilgan, qayta moliyalashtirilgan yoki kelishuv hamda dastlabki shartnomaga kiritilgan o'zgartirish tufayli kechiktirilgan kredit.

- To'lovlar 90 kundan kam kechikkan kredit, lekin qarz beruvchi endi qarzdor kelajakda to'lovlarni amalga oshirishiga ishonmaydi.

- Asosiy qarzni to'lash muddati tugagan, ammo kreditning bir qismi to'lanmaganligicha qolgan kredit.

Kreditni boshqarishning asosiy qismi bu muammoli kreditlarni erta aniqlash va faol boshqarish, kreditorni nomaqbul tavakkalchilikdan himoya qilish. Muammoli kreditlarni o'z balansida olib borish kreditorlarning pul oqimini qisqartirishi, byudjetni buzishi va daromadlarni kamaytirishi mumkin. Bunday yo'qotishlarni qoplash kreditorlarning keyingi kreditlar uchun mavjud bo'lgan kapitalini kamaytirishi mumkin.

Ko'pgina kompaniyalar muammolar va ishlamaydigan kreditlarni olishda biznes imkoniyatini ko'rishadi. Ushbu kreditlarni moliya institutlaridan chegirma bilan sotib olish foydali biznes bo'lishi mumkin. Kompaniyalar muntazam ravishda umumiy kredit qoldig'ining 1% dan 80% gacha to'laydi va qonuniy egasi (kreditor) bo'ladi. Ushbu chegirma kreditning yoshiga, aktivning garovli yoki garovsiz ekanligiga, qarzdorning yoshiga, shaxsiy yoki tijorat qarzlari tasnifiga va yashash joyiga bog'liq. Kreditorlar o'z yo'qotishlarini turli yo'llar bilan qoplashga harakat qilishadi. Agar kompaniya o'z qarziga xizmat ko'rsatishda muammoga duch kelsa, kreditor pul oqimini saqlab qolish va uni muammoli kredit sifatida tasniflashdan qochish uchun o'z kreditini qayta tuzishi mumkin. To'lanmagan kredit bo'yicha, qarz beruvchi o'z zararlarini qoplash uchun qarz oluvchining garovga qo'yilgan har qanday aktivlarini sotishi mumkin. Banklar, shuningdek, garov bilan ta'minlanmagan yoki yo'qotishlarni

qoplash iqtisodiy jihatdan samarali bo'lmagan muammoli kreditlarni sotishi mumkin.

Subprime ipoteka inqirozi va 2007-2009 yillardagi tanazzul banklarning o'z kitoblarida bo'lgan muammoli kreditlar sonining ko'payishiga olib keldi. Iste'molchilarga qarzlarni to'lashda yordam berish uchun bir nechta federal dasturlar qabul qilindi, ularning aksariyati ipoteka kreditlariga qaratilgan.

Ushbu muammoli kreditlar ko'pincha mulkni tortib olish, qaytarib olish yoki boshqa noxush huquqiy harakatlarga olib keldi. Bugungi kunda ipoteka muammosidan xalos bo'lishga tayyor bo'lgan ko'plab kredit sarmoyadorlari baxtlidir, chunki ular ba'zan dollarda tiyinlarga aktivlarni sotib olishlari mumkin.

Xulosa qiladigan bo'lsak O'zbekistonda "substandart", "qoniqarsiz", "shubhali" va "umidsiz" sifatida tasniflangan aktivlar bo'yicha ehtimoliy zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxiralar ajratiladi. Ular majburiy zaxiralar hisoblanadi. Bank ustav kapitali miqdori 100,0 mlrd so'mdan kam bo'lmasligi kerak. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki banklardan ularning faoliyatiga xos tavakkalchilik, iqtisodiy shart-sharoit va moliyaviy ahvolidan kelib chiqib, kapital monandligining yanada yuqori koeffitsiyenti ta'minlanishini talab qilishi mumkin. Bunday tavakkalchiliklar muammoli kreditlarning katta hajmi, sof zararlar, aktivlarning yuqori darajada o'sishi, foiz stavkalari bo'yicha yuqori darajali tavakkalchilikning yuzaga kelishi yoki tavakkalchilikka asosalangan faoliyatga jalb qilinish kabilarni o'z ichiga oladi, biroq ular bilan cheklanib qolmaydi.

Kreditlarni monitoring qilishda muammoli kreditlarni yuzaga kelishini oldini olish zarur. AQSH tajribasiga ko'ra muammoli kreditlarni bartaraf qilish va muammoli kreditlarni default ko'rinishga yetib bormasligini ta'minlash maqsadida muammoli kreditlarni yopish uchun berilgan foizga 2 % qo'shib kreditni yopish uchun yangi kredit liniyasini chib beradi. Bunda albatta tadbirkorning moliyaviy holati o'rganiladi.

O'zbekistonda tijorat banklarining kredit portfeli 2024-yili 533,1 trln so'mni tashkil qildi. Davlat banklarida muammoli kreditlar hajmi 14 trln 344 mlrd so'mni tashkil etmoqda. "**Xalq banki**" muammoli kreditlarini yil boshiga nisbatan 601 mlrd so'mga, portfeldagi ulushini 7,6 foizdan 4,2 foizga kamaytirgan. "**Mikrokreditbank**" va "**Biznesni rivojlantirish bank**"larida ham NPL biroz kamaygan.

"**Agrobank**" (+832 mlrd so'm), "**O'zsanoatqurilishbank**" (+561 mlrd so'm) va "**O'zmilliybank**" (+177 mlrd so'm)larda NPL miqdori boshqa davlat banklariga qaraganda jadalroq o'sgan.

1-yanvar holatiga boshqa banklarda muammoli kreditlar hajmi 6 trln 841 mlrd so'mni tashkil etadi.

2024-yil davomida NPL'ning keskin oshishi “**Ipoteka bank**” (+1 trln 844 mlrd so‘m) hamda “**Kapitalbank**” (+1 trln 61 mlrd so‘m)da kuzatildi.

“**Hamkorbank**” (+219 mlrd so‘m), “**Anorbank**” (+104 mlrd), “**Davr bank**” (+102 mlrd so‘m), “**Trastbank**” (+95 mlrd so‘m) va “**TBC Bank**” (+87 mlrd so‘m) larda muammoli kreditlar sezilarli oshgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Me‘yoriy-huquqiy hujjatlar

1. «O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki to‘g‘risida» gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni 1995-yil 26-dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi «Bank va bank faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni 1996-yil 25-aprel.

3. O‘zbekiston Respublikasining «Bank siri to‘g‘risida»gi Qonuni 2005yil 25-aprel.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida” gi Qonuni 2012-yil 2-may .

5. O‘zbekiston Respublikasining 2012-yil 26-apreldagi “Oilaviy tadbirkorlik to‘g‘risida” gi Qonuni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2012 y. 6. O‘zbekiston Respublikasining «Mikromoliyalash to‘g‘risida»gi Qonuni. 2006-yil 15-sentabr.

7. “Kichik tadbirkorlik subyektlarini milliy valutada kreditlash tartibi to‘g‘risida” gi Nizom 2013-yil 27-dekabr.

8. “Kichik va xususiy tadbirkorlikni mikrokreditlash tizimini yanada kengaytirish va soddalashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 13 fevraldagi Qarori.

9. “Kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2003- yil, 23- dekabr.

10. “Kichik tadbirkorlikni rivojlantirish kafolat jamg‘armasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 17-apreldagi Qarori.

11. “Tadbirkorlik subyektlari va keng aholi qatlamiga mikrokreditlar ajratish tizimini yanada soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 martdagi PQ-2844 Qarori.